

RÁKOSLIGET KRÓNIKÁJA 1899–1949

A kiegészítést és az 1873. évi városegysítést követően az ipari fejlődés különösen a fővárosban és annak környékén vált még intenzívebbé. Az új ipari létesítmények egyre több munkást foglalkoztattak, azonban a munkalehetőségek gyors növekedését nem követte kellő ütemben a munkáslakások számának gyarapodása.

A fővárosi tanács megalakulásától kezdve kiemelkedő feladatának tekintette a munkások lakáshelyzetének megoldását. 1883-ban dr. Neményi Ambrus¹ – a fővárosi törvényhatóság lakásügyi kérdésekkel foglalkozó tagja – könyvet is írt erről a témáról: „El kell távolítani fővárosunk fényes köntöséről azon fekete foltokat, melyek azt éktelenítik, az állandó lakásszükséget állandó lakáskrizissé elfajulni nem szabad engedni.”² 1884-ben, egy szabályrendelet tervezetében részletesen leírta a fővárosba történő bevándorlást, az ide vándorlók lakáshelyzetét, de igazából csak az 1892-es kolerajárvány fordította először a kormányhatóságok figyelmét a budapesti lakáshelyzetre. A kezdeti ijedtség – miszerint a túlszűfolt lakásokban és egészségtelen pincékben lakó munkástömegek megfertőzhetik a jó körülmények között élő, módosabb embereket – a járvány elmúltával megszűnt. Csupán egy speciális lakásstatisztika maradt meg, melynek elkészítését Hieronimy Károly belügyminiszter rendelte el. Ennek birtokában szervezett Gerlóczy Károly alpolgármester egy bizottságot a túlszűfolt munkáslakások megszüntetésére vonatkozó javaslatok kidolgozására.³

Miután a fővárosnak nem volt pénze a lakáskérdés hathatós megoldására, olyan társadalmi szervezetek alakulását pártfogolták, melyektől segítséget lehetett várni. Erre a következő lehetőségek nyílhattak:

- alapítványok által épített lakások (hazánkban erre nem volt példa);

1 Országgyűlési képviselő, a Pesti Napló főszerkesztője.

2 Idézi HUZLICSKA I. köt. 13/a. p. A helytörténeti gyűjtemény őrzi Huzlicska Károly nyugalmazott mérnök 1975-ben írt kéziratot visszaemlékezéséről, melyben apjának, Huzlicska Sámuelnek, Rákosliget egyik alapítójának, a helyi vízvezetékrendszer megalkotójának állított emléket. Huzlicska négy A/4 méretű spirálfüzetben jegyezte fel emlékeit. A jobb oldali lapokon olvasható a település története, baloldalon a kiegészítések. A jelzetekben szereplő oldalszámok a jobboldal esetében folyamatosak, baloldalon /a-val jelöltek. Rákosmenti Helytörténeti Gyűjtemény (RHGY) ltsz. II. 80. 7. 1–2.

3 Uo. I. köt. 14.; 21. p.

- közhasznú lakásépítő egyesületek, társaságok (sikertelen kísérlet Győrben);
- munkaadók által épített munkáslakások (MÁV Északi Főműhely, Jancsi telep, Ganz-gyár, Fény utca);
- házépítő szövetkezetek. Ezek vagy a munkások önsegélye révén hoztak létre szövetkezetet, hitelek segítségével építve saját lakást; vagy a házépítő szövetkezet maga épített tagjainak lakásokat, melyek később magántulajdonná váltak. A szövetkezeti házak közös tulajdonban maradtak, bérbeadásra épültek.⁴

A törekvést támogatta a Szociáldemokrata Párt két agilis tagja, Rauchmall Károly és Kürschner Jakab is, később mindketten részt vettek Rákosliget megalapításában. 1895 őszén a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) a Népligetben nagygyűlést szervezett. Napirenden volt a lakásnyomor enyhítésének lehetősége. A MÁV Északi Főműhely dolgozói a *Népszavából* értesültek a gyűlésről, melynek előadó szónoka Kürschner Jakab volt. A megjelentek közül sokan javasolták, hogy ne lakásokat, hanem kis kertés házakat építsenek. A viharossá vált gyűlés a jelenlévő rendőrtiszt feloszlatta, sok munkás azonban a Kőbányai út – Hungária körút sarkán lévő kocsmában folytatta a megbeszélést. Ennek eredményeként előkészítő bizottságot alakítottak, memorandumot szerkesztettek, melyet Kürschner továbbított, s azt mind a főváros, mind a Kereskedelemügyi Minisztérium elfogadta. Ebben szerepet játszott az a tény is, hogy a minisztérium már foglalkozott három, egyenként 1000 lakásos mintatelep felépítésének lehetőségével Győrött, Budapesten és Salgótarjánban. Alapfeltételként kötötték ki, hogy a megalakuló szövetkezetek tagságának 75%-a gyári munkás legyen.⁵

A pesti Munkás Otthon körüli tevékenységgel a minisztérium lovag Fackh Károly minisztériumi tanácsost bízta meg, aki 1896. december 12-én az MSZDP egyik Dob utcai párthelyiségében mintegy 60 taggal megalakította a Munkás Otthon Szövetkezetet⁶. Az alapító tagság elfogadta az előterjesztett alapszabály tervezetet, a Betegsegélyező titkára közölte: 1000 ház felépítéséhez 2 millió koronára van szükség. A Szövetkezet igazgatóságát megbízták a megfelelő helyszín kiválasztásával és a pénzügyi feltételek előteremtésével. Ugyanakkor a *Népszava* segítségével megindult a szövetkezeti tagság toborzása is.

A pénz egyik felét jelzáloglevél segítségével, másik felét kamatmentes részkötelezvények kibocsátásával kívánták megoldani. Az egy millió koronára a jelzálogkölcsönt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank adta 6,85%-os kamatra.⁷ További 500 000

4 Uo. 1. köt. 22–30. p.

5 Uo. 1. köt. 33–35. p.

6 Uo. 1. köt. 36. p.

7 Ez utóbbi vállalat építette fel a Munkás otthon telepet, melynek első lakói a Holland Életbiztosítónál kötötték biztosításaikat. HUZLICKA 1. köt. 42. p.

korona erejéig a kölcsönkötvényeket a M. Kir. Pénzügyminisztérium vette át. A még fennmaradó 500 000 koronán osztozott Huzlicska Sámuel, Dreher Antal sörgyáros, Berndorffi fémárugyáros, Drasche téglagyáros, Krupp Artúr acélgyáros, Diószegi cukorgyáros, a Holland Életbiztosító Rt. és a Gferer – Schoch – Grossmann építési vállalkozás. A részleteket Fackh Károly az 1897. október 20-i ülésen közölte a tagsággal, s akkor ismertették a korábbi alapszabály tervezett módosításait, melyet a belügyminisztérium hamarosan jóváhagyott. Ezek után került sor a terület kiválasztására. Három helyszínt tekintett meg a Szövetkezet vezetősége: az elsőt, a Gubacsi út környékét alkalmatlannak találták, mert drága volt, ellenben a környéke egészségtelen. A Cinkota–Kerepes–Csömör határában lévő területet nehezen megközelíthetőnek ítélték. Végül egy kicsit távolabb a centrumtól, a budapest – hatvani vasútvonal mentén, a 10. számú őrház környékén találtak egy mezőgazdaságilag értéktelen, kb. 155 kh nagyságú területet, mely közigazgatásilag Rákoskeresztúrhoz tartozott. Mivel a szövetkezeti tagság zöme vasutas volt, illetve a MÁV gyáraiban dolgozott, számukra a vasúti megközelítés jelentette az ideális megoldást. A területet Fuchs Ignác vállalkozótól vette meg a szövetkezet 25 000 koronáért 1897. december 31-én.⁸

Néhány részlet a később megvalósult központi tervből:

- egy-egy 2 szobás házhely 160 négyszögöl, az utcavonal mérete 10 öl, a telek mélysége 16 öl, maga az építmény 60 m² alapterületű,⁹
- minden telken fából tüzelőtároló és WC épül;
- a kialakított utcák római számozást, a házak arab számozást kapnak;
- a telep kialakítandó közterületei: a IX. utca sarkán közművelődési–kulturális célt szolgáló intézményt építenek, 200 személy befogadására alkalmas színházteremmel, kiszolgáló helyiségekkel.

Külön terv készült a sportpálya későbbi kijelölésére, felépítésére. A vízvezeték-rendszert Huzlicska Sámuel tervezte, a kivitelezést is ő irányította. A vasútvonal mellett épült fel a szivattyúház, ahol 2 db Worthington rendszerű gőzszivattyú nyomta fel a különböző helyen megépült négy kút vizét a település legmagasabb pontjára épített víztározóba (nem toronyba!). A régi gépház már csak korabeli képeslapokon látható, lebontották.¹⁰

Az építkezés elkezdéséhez azonban még kevés volt a szövetkezeti tagok száma. A Népszava 1898 őszén közölte magyar és német nyelven a Munkás Otthon Szövetke-

8 Uo. 1. köt. 48–49. p. Fuchs Ignác parcelláztatta fel és adta el a mai Rákoshegy területét is 1892-ben.

9 „A konyhában ún. ‘csikó’ (emelt sütős) szén és fatüzeléses, a szobában ír rendszerű egyaknás szén kályhák helyezendők el tűzvédelmi szempontból 60 × 60 × 10 cm magas beton alátétre.” „A szobák padlózata gyalult – csapol (nutos) hajódeszkával ... készítenők”. HUZLICSKA I. köt. 64., 66. p.

10 Uo. 1. köt. 68. p.

zet tagtoborzó felhívását, az elfogadott szabályrendelet alapján részletes ismertetést adva.¹¹ Az építkezés megkezdése előtt elhunyt a szövetkezet elnöke, Fackh Károly. Utóda, báró Fiáth Miklós országgyűlési képviselő elődjéhez hasonlóan állt az ügy mellé. 1899. május 11-én a szövetkezet 354 tagja között sorsoltak ki 431 házhelyet.¹² Végre beindult a munka! A rákoskeresztúri vasútállomás kiterővágányára érkezett a téglá a Drasche téglagyárból, a fekete cserép az óbudai téglagyárból, ablakok, ajtók Sielber Antal gyárból, csővezetékek Oetl öntödéjéből. Rákoskeresztúrról a gazdák lovas kocsin szállították az építőanyagot a helyszínre. Hamarosan keskeny nyomtávú vasúti sín épült, megkönnyítve a szállítást. Sóder, homok a felszíntől néhány ásonyomnyira található Rákosliget területén, ezért ástak ki a mai Hősök terén egy óriási gödröt, amit aztán évekig tartott eltüntetni. Az építkezéshez a segéd munkások a szomszédos falvakból is jöttek dolgozni.¹³

Néhány hónap múlva megkezdődhetett a boldog „honfoglalás”. A Rákosmenti Helytörténeti Gyűjteményben több telekkönyvi végzés található.¹⁴ Az 1899. október 19-i névsor 236 személyt sorol fel mint boldog háztulajdonost, egy november 25-i dokumentum újabb 54 nevet tartalmaz. Az új lakók az I–IV. utcákban vehették át kisorsolt otthonaikat. Évente 160 koronát kellett fizetni 26 éven keresztül, ezután kerültek saját tulajdonba a házak. A Munkás Otthon telep szinte születése pillanatától rendelkezett vezetékes vízzel, ami ilyen kis településnél ritka: 1900. január 26-án adták át a vízvezetékot, március 9-én a felülvizsgálat is mindent rendben talált. A vízmű üzemeltetését Pék Endre gépész végezte.¹⁵

Nem sokkal az első beköltözések után kellemetlen hírek keltek lábra a Munkás Otthon telepről. A Gödöllő és vidéke című újság 1901. március 1-jén ír „...nagyszabású visszaélésekről, melyeknek annyi szegény munkáscsalád esett áldozatul a Munkás Otthon Szövetkezetben.” Az történt ugyanis, hogy több új ház vizesedni kezdett. Kapczy járási főszolgabíró szerint 380 családot ki kellett költöztetni otthonaikból, s ezek a családok a kormánytól vártak segítséget. A szövetkezet által indított vizsgálat megállapította, hogy nem talajnedvességről van szó, hanem a betonfal hidegsége miatti páralecsapódásról. Pólya Sándor vállalkozó oldotta meg a problémát úgy, hogy a házak alapjait kívül úgynevezett fazontéglával burkolta be. Ezáltal a falak kiszárad-

11 Uo. 2. köt. 1. p.; Népszava, 1898. október 21.

12 HUZLICKSKA 2. köt. 3. p.

13 Uo. 2. köt. 4. p.

14 Az egyik 1899. szeptember 18-án kelt, Illyés Györgynek és családjának biztosítva az új otthonot. RHGY. ltsz. 356.

15 HUZLICKSKA 2. köt. 15. p.; RHGY ltsz. 343/c (átadási jegyzőkönyv)

tak, további nedvesedés nem keletkezett.¹⁶ Két évvel később ugyanebben az újságban már ez olvasható: „...A kitűnő levegőjű Rákosliget telepen az idén 300-on felüli a nyaralók száma. Hiába, a Rákosvölgye az ország leglátogatottabb helye...”¹⁷

A közlekedés állapota ebben nem segített: 1901-ben a 10. számú vasúti őrház helyén a MÁV csak egy kis fabódét építtetett állomásépületnek. A megálló neve a korabeli menetrendben Rákosliget.¹⁸ Rákoskeresztúr és Rákosliget között akartak ugyan vasútállomást építeni, ám ez sokba került volna és a terület egyik tulajdonosa, gróf Vigyázó Sándorné sem egyezett bele. Egy másik terv értelmében Rákosliget és Rákoscsernye között, középtájon építették volna fel az állomást, ami viszont kényelmetlen megoldásnak tűnt.¹⁹ Így maradt Rákosliget megállóhely – a mai napig.

Miután elfoglalták otthonaikat, a településen minden tekintetben megindult az élet. Az iskolai oktatás 1900 őszén a mai Gózon Gyula és XI. utca sarkán álló lakatlan házban kezdődött meg. A Munkás Otthon Szövetkezet két nagy telket ajándékozott a Kincstárnak állami iskola felépítésére. 1901-ben kijelölték a leendő iskola helyét a Fő tér keleti oldalán a XII. és XIV. utca között. Az építkezés azonnal megindult, 1902 őszére elkészült a ma is működő új elemi iskola, melynek épületében óvoda, szolgálati lakások, szertárak is helyet kaptak. Első igazgatója Óberle János lett.²⁰

„A tanítás 2 műszakos volt, de 8–12-ig, du. 2–4-ig ...ha valamelyik gyerek nem tudott felelni, nem írta meg leckéjét ebéd idő alatt bezáratott a szép fizikai osztályba...ilyenkor a közelben lakó fiú vagy lány vitte a szülőnek az üzenetet:...kanalát akasszák fel az ajtó félfára, nem tudott felelni.”²¹

A társadalmi élet fellendítésben kiemelkedő szerepet vállaltak a kulturális és sportegyesületek. Megalakult a Munkás Otthon Társaskör Kürschner Jakab elnökségével, létrejött a helyi Dal- és Zenekör Klampfert Károly vezetésével. 1905 decemberében megalakult a Rákosligeti Sport Club (színe függőleges kék-fehér csík), és felépült a XV. és XVII. utca között a sportpálya.²² A szabadtéri sportegyesület fiataljai még rongylabdával fociztak Fuchs vállalkozó szerűskertjében – belőlük alapította meg Márta György 1912-ben az első nagypályás focicsapatot a RAC (Rákosligeti Atlétikai Club) kereteiben.

16 HUZLICKA 2. köt. 21. p.; Gödöllő és vidéke, 1901. március 31. Az épületek eredeti főfalai körülbelül 80 cm magasságig cinkotai sóder alapú betonból készültek, a fazontégla is látható még néhány eredeti állapotában megmaradt épületen.

17 Gödöllő és vidéke, 1903. július 26.

18 Pest megyei Levéltár (PmL) IV. 408. alispáni iratok 1903/4195.

19 HUZLICKA 3. köt. 14. p.

20 Uo. 2. köt. 19. p.

21 Uo. 2. köt. 29. p.

22 Uo. 2. köt. 36–37. p.

A hitélet is megindult a fiatal településen. 1903-ban megalakult a katolikus templomépítő bizottság. Ez idő tájt az új elemi iskola egyik termében tartották az istentiszteleteket, esküvőket, kereszteleket. 1904-től a katolikus egyház önállósult, s ez év tavaszán jött létre a református egyházközség is, mely hamarosan különvált a rákoskeresztúri anyaegyházról. A XV. utca és a Fő út sarkán hamarosan állt kis templomuk, az első lelkipásztor Papp Ákos volt.

A kulturális és informális élet legjelentősebb tényezője mégis az újság volt. A századforduló esztendeiben igen sok helyi lap jelent meg. Volt, amelyik csupán néhány hónapot, de volt olyan is, amelyik több esztendőt megért. Ha az időrendet nézzük, másodikként jelent meg a *Munkás Otthon* című havi lap 1900-ban.²³ A másik korai lap a *Rákoskeresztúr és vidéke* című, ugyancsak havonta megjelenő újság. Az első szám 1903. szeptember 1-jén látott napvilágot. Szerkesztősége és kiadóhivatala Rákosligeten volt, de a cím magában hordozta, hogy a település nem önálló. Az újságot lapozgatva tökéletes képet kaphatunk egy század eleji település hétköznapijairól, gondjairól, szokásairól. Végül még egy korai lap, az 1905. április 1-jén megjelenő *Rákosliget* című újság, mely kéthetenként került olvasói elé. Néhány töredékes példányát őrzi a Gyűjtemény, sajtótörténeti ritkaság, amely máshol nem található!²⁴

A lakosság hamarosan elkezdte szívós munkáját, hogy a települést Rákoskeresztúrtól különválassa. A Belügyminisztérium 132 186 I. a. 1902. számú rendelete értelmében a település ebben az évben kisközséggé alakult.²⁵ Ez csupán részönállóságot jelentett, Rákosliget közigazgatásilag, adófizetés szempontjából továbbra is Keresztúrhoz tartozott. Jelentős változást a település életében az 1907-es esztendő hozott, amikor a Belügyminisztérium 31216/IV. A. 1907. számú határozata a gödöllői járásban Rákosligetet önálló nagyközséggé nyilvánította. A jegyző Bélley Géza, az első bíró Wernecke Frigyes lett. A szabályrendeletet 1908-ban Agorasztó Tivadar Pest megyei főjegyző hagyta jóvá. Rákosligetnek ekkor mintegy 2500 lakosa volt.²⁶

A korábbi évek gyors fejlődésének hátrányos következményei azonban igen korán jelentkeztek. Kisebb méretű túltermelési válság alakult ki, sokan az új lakók közül elveszítették állásukat, nem tudták fizetni a törlesztő részleteket, meg kellett válni az alig megszerzett házuktól. Az eredetileg munkás lakótelepnek indult település egyre inkább tisztviselők, vasutasok lakóhelyévé, illetve nyaralóteleppé alakult át, és sorra nyíltak meg az üzletek, műhelyek: Bleyer Jakab hentes üzlete, Lang Lajos vendéglője,

23 Az Országos Széchényi Könyvtárban sajnos csupán egyetlen példány található 1901 januárjából. Ebben kemény kritika jelent meg a *Munkás Otthon* Szövetkezet vezetőségének másfél évi munkájáról.

24 Rákosliget, RHGY Itsz. 9.

25 PmL IV. 427. Gödöllő járás főszolgabirójának (fszb) iratai 1142/1903.

26 Budapest Főváros Levéltára (BFL) Rákosliget iratai V. 714. b. 13. doboz. Rákosliget szervezési szabályrendelete.

Pfeiffert Jakab asztalosműhelye, Wieder Salamon rőfös üzlete, Galbavy péksége. Ezek nemcsak munkalehetőséget adtak a szegényebb helybélieknek, de kielégítették a jobb módú lakosság igényeit is. Színesítette a választékot, hogy jártak Rákosligetre drótos tótok, esernyőjavítók, teknőkészítők, soroksári svábok a „bróttal”, a rozsos kenyérrrel, pilisvörösvári svábok a kőporral.²⁷

Az önállóvá vált Rákosliget vezetőinek nagy gondot jelentett a továbbtanulni szándékozó gyermekek sorsa. 1904-ben Kovács István magánpolgári iskolát nyitott, ahová a környék falvaiból is bejártak a tanulók. Kovács 1907-ben elköltözött Rákosligetről, ezt követően hat éven keresztül tartott az áldatlan állapot: ahány tante-rem, az annyi helyen volt szerte a községben, 1909-ben Békássy Lajos igazgató úr irányítása alatt négy helyen folyt a tanítás 132 tanulóval. 1910-ben a község önerőből akart polgári iskolát építeni a meglévő elemi iskolával szemben, a Fackh téren. Bár a vármegye is szorgalmazta az ügyet, pénzhiány miatt ez az iskola soha nem épült fel. Gondoltak épület vásárlására is, de arra sem volt fedezet. Végső megoldás csak 1913-ban született: Bélley főjegyző javaslatára a VIII. utca – Fő utca sarkán álló épületet, a Munkás Otthon Szövetkezet régi irodáját alakították át iskolává. Ebben az át-alkított épületben 1948-ig működött a polgári iskola.²⁸

Iparostanonc-iskola felépítésére is mutatkozott igény, ámbar csak azokban a községekben írta elő ezt a törvény kötelezően, ahol legalább 50 tanuló élt. A rákosligeti képviselőtestület azonban 1912. szeptember 20-i ülésén elhatározta, hogy az iskolát megszervezik. Az engedélyek megérkezéséig, úgymond saját felelősségükre meghirdették a beiratkozást. Október 20-án megindultak az előkészítő foglalkozások az elemi iskola épületében.

S ha már az ifjúságról beszélünk: Rákosliget sportéletét fellendítette, hogy Francsek Imre építész, a városligeti Műjégpálya tervezője, a Rákos-patak mellett egy 80 × 26 m-es uszodát épített, melyet leányáról Ilonának nevezett el. Az uszoda 1910. július 2-án nyitotta meg kapuit. 1911. augusztus 27-én létrejött a Rákosligeti Úszó Egyesület (RUE), melynek nem csak vízi sporttal foglalkozó, hanem vívó, tenisz, hölgybuzogány csapata is volt. Az egyesület színe kék-sárga függőleges csík volt, az első elnök dr. Harsányi Pál múzeumőr.²⁹ Jelentősen bővítették a sportegyesület épületét. Nem csak a sportolásra alkalmas helyiségeket alakították át, hanem színpaddal ellátott díszterem és étterem épült az új emeleti részen. Évtizedeken keresztül mozi működött, bálók, multságok, műkedvelő előadások zajlottak a falak között. A bevételből sportdíjakat, felszereléseket, eszközöket vásároltak. (Az épületben 2 éve a Gózon színház működik.) Volt még egy mozi a településen: a IX. utcában épült szál-

27 HUZLICKA 2. köt. 24–25., 27. p.

28 Ma általános iskola. Gödöllői Hírlap, 1904. június 6.; HUZLICKA 3. köt. 9–11., 44. p.

29 MAGYAR ÉLETRAJZI LEXIKON 1967. 1. köt. 536. p.

lodát a község 1913. április 24-től bérbbe vette, majd 1914. június 7-én megvásárolta községházának, annak földszintjén alakítva ki az 1970-es évek közepéig működő mozit.³⁰

A vallási élet is gazdagodott az évek múlásával. 1912. május 19-én letették a zsinagóga alapkövét. (A tizenkét éve működő izraelita egyesület elnöke Wieder Salamon volt.) Az új épületet 1914. augusztus 15-én avatták fel.³¹ A katolikus templom építése is befejeződött 1915-re. Belsejének kialakításában sok ligeti polgár vett részt, anyagi lehetőségeinek megfelelően vállalva áldozatot. A falakat Korényi Imre iparos festette ki, az oltárt az isaszegi Sztrizs István asztalos mester készítette lucfenyőből. Az oltárkép – mely Borromei Szent Károlyt ábrázolja – Széchy Gyula rákosligeti festőművész alkotása. A templom padjai közadakozásból készültek el. A keresztelekút Vándor Kálmán – a Holland Biztosító Részvénytársaság vezérigazgatója, ligeti polgár – ajándéka. A különböző terítőket szintén lelkes ligeti asszonyok készítették. A toronyóra, Müller János pesti órasmester remekműve, 1000 koronás költségét Skonda László állta. A templomot augusztus 15-én avatták fel, az istentiszteletet diszebed követte.³²

A lakosság összetétele lassan megváltozott. A fizetésképtelen munkások házai gazdát cseréltek. Az új tulajdonosok igényeit azonban már nem elégítették ki az eladásra kerülő házak, ezért 1912-ben megalakult a Polgári Otthon Szövetkezet. Célja a még megmaradt telkek beépítése 3 – 4 szobás, nem títusterv alapján készülő családi házakkal.³³ Rákosliget ekkor érte el teljes mai beépített területét kelet-nyugati irányban. Néhol még lehet látni az első határvonalat: egy-egy bekanyarodó járdaszegély, az első házak formája, elhelyezkedése, valamint néhány korabeli térkép is ezt bizonyítja. 1914. június 1-jén kigyulladtak az utcai lámpák, a településen megoldódott a villanyvilágítás.³⁴

Július 28-án kitört a háború. Ismét sokan váltak fizetésképtelenné, a férfiek bevonultak, az asszonyoknak nem volt munkahelyük. A szövetkezet megpróbált segíteni, néhány hónapig adott a szegényebbeknek fizetési haladékot, de a bankok a szövetkezetet is szorították. A ligetiek helyi polgárőrséget szerveztek a romló vagyonszerzés kivédésére. Az iskolai oktatásban hátrányt jelentett, hogy a tanároknak be kellett

30 HUZLICSKA 3. köt. 45., 56. p.

31 Uo. 3. köt. 37. p.; VASADI Péter: A rákosligeti zsidóság története 1899–1949. (Főiskolai szakdolgozat, RHGy adattára).

A II. világháború után Gózon Gyula megpróbálta a hitközséget újjászervezni, eredménytelenül. A zsinagóga az Igazságügyi Minisztérium tulajdona lett, 1982-ig itt működött a XVII. kerületi bíróság, azóta az épület üresen áll.

32 HUZLICSKA 3. köt. 61., 62. p.

33 Uo. 3. köt. 36. p.

34 Rákosliget, 1914 (Néhány hónapig létezett az újság. 1995 áprilisa óta ismét van regionális lap ezen a néven.)

Rákosliget

Király-féle magánlak

*Rákosliget. Képeslap, 1927
BTM Kiscelli Múzeum Fényképtár
Ltsz: L.86.2499*

vonulniuk. Már novemberben 135 sebesültet ápoltak az iskola erre a célra átalakított helyiségeiben, és voltak, akik szívesen vállaltak sebesülteket otthoni ápolásra. 1916-ban megindult a menekülők áradata Erdélyből. Rákosligeten 32 személyt tudtak elszállásolni. A környékbeli újságok eközben megírták a háborúban elesett helybéliek nevét, haláluk körülményeit.³⁵

Az 1918–1919-es eseményekről Bélley főjegyző számolt be az 1921. január 28-i képviselőtestületi ülésen:

„Budapestről kikerült röpcédulákkal árasztották el a községet, s idegen agitátorok igyekeztek a lakosságot megnyerni a kommunizmusnak. ... Már ekkor oly eszközökkel dolgoztak, természetesen még titokban, melyek alkalmasak voltak a lakosság megfélemlítésére, nevezetesen: Rákosligeten elhíresztelték, hogy a közvetlen szomszédos Rákoskeresztúr község kommunistái megfognak bennünket támadni, Rákoskeresztúron pedig azt a hírt terjesztették, hogy Rákosliget communista lakossága fog betörni fegyveresen Rákoskeresztúr községbe, s ott a gazdák vagyonát elfogja venni. Hogy ezen híresztelések mindkét községben minél nagyobb hitelre találjanak, minden éjjel erős puska tüzelést intéztek Rákoskeresztúrról községünk felé és viszont. Ezen éjjeli lövöldözések mindinkább erősödtek, úgy hogy karácsony éjjelén oly erős puska és kézigránát tüzelés indult meg mindkét község területén, hogy mindnyájan elhittük, hogy a beígért támadás tényleg éjjel befog következni.”

„1919. április 6-án népbiztosi rendeletre megtörtént a községi munkás, katona és földműves tanács megválasztása... Ezen választásra azonban már községünk lakossága is felkészült azzal a célzattal, hogy az új munkástanácsba olyan polgárokat válasszon be, kik a lakosság bizalmát bírják, és tudásukkal, higgadságukkal mérséklően tudnak hatni az ott lévő szélsőségesebb elemekre. ... Az új munkástanács elnöke Kürschner Jakab lett, ki bár régi szocialdemokrata, de a kommunistákkal nem értett egyet, s azok uralmát teljes mértékben elítélte.”

„Egy alkalommal Partzer József vendéglőjében kártyázáson értek a vörös örök négy gyári munkást, kik a diktatúra elején még bőszen kommunisták voltak. Ezeket a vörös örök a korcsmárossal együtt letartóztatták s a direktórium elé állították... a korcsmárost 1000 korona pénzbüntetésre, a kártyázó prolikat pedig arra ítélte, hogy egy ünnepnapon a helybéli polgári iskola tantermeit súrolják fel. Az ítéletet végre is hajtották, nagypéntek délelőttjén, amikor a népek a templomból jöttek ki, kisérték fegyveres vörös örök, megkötözve a négy kártyázó prolit végig az utcán... Ettől a

35 A sok szomorú hír között szinte fel sem tűnt, hogy 1916-ban, pünkösd hétfőre virradóra 84 éves korában elhunyt Rauchmall Károly, a Munkás Betegsegélyező Pénztár és Rákosliget egyik alapítója. Rauchmall Weimarban született 1832-ben. 1867-ben jött Magyarországra és 30 évig a Pesti Hengermalomban volt malomgépész. Nevéhez fűződik a szentendrei munkásüdülő és vizgyógyászati intézet létrehozása. RHGy ltsz. 72.1.635.; Népszava, 1916. június 13.; HUZLICKA 4. köt. 2. p.

büntetéstől azonban az élemedettebb korban lévő prolik nyomban kigyógyultak a népboldogító kommunizmusból.”

„A diktatúra alatt a szesz és kártya tilalom okozta a legtöbb gondot... Bort csak orvosi receptre kiállított utalvány ellenében volt szabad, fél, maximum egy literes adagokban kiszolgáltatni az italmérőknek. Lakosságunk borkedvelő része eleinte úgy segített magán, hogy a szomszédos Rákoskeresztúr és Nagytarcsa községekbe rándult át egy kis búfelejtőre, hol a szesztilalmat nem kezelték oly szigorúan. Azonban a vörös őrség szemfüles tagjai csakhamar rájöttek arra, hogy a tejes kannákban nem tejet, hanem a proli erkölcsöket megmétejező (sic) átkos boritalt hordanak haza a kirándulók, s egyik–másik hazatérő a vörös őrség laktanyája előtt négykézlábon éltette a proletárdiktatúrát... Később azonban rájöttek arra, orvosi receptre utalványt állít ki a direktórium... egyszerre tömegesen betegedtek meg az emberek és csodálatos módon minden betegnek egy fél, vagy egy liter bort rendeltek az orvosok. ...Ha egy ily beteg utalványát megkapta, azzal bejárta a községben lévő mind a hat korcsmát, s mindjárt mindenütt kiváltva,...a szesztilalom ellenére is teljesen gyógyultan került haza estére hajlékába.”

„Vallási téren semmi különösebb zavar elő nem fordult, mindenki szabadon imádhatta istenét a diktatúra alatt is, csupán a vallás oktatást szüntették meg az iskolákban, s a párbér fizetés kötelezettségét törölték el, de nem gátolták az önkéntes egyházi adózást.”

„Augusztus 10-én...a Rákoskeresztúron állomásozó 27-ik román gyalogezred 2-ik százada bevonult Rákosligetre...a lopások és egyéb harácsolásokból eredő bejelentett kár összesen 52 727 korona.”³⁶

A román megszállás november 14-ig tartott. A Pestvidéki Királyi Törvényszék gyorsított eljárással hozott ítéletet a rákosligeti direktórium tagjai felett. Holnapy Ernőt, a direktórium elnökét személyes szabadság megsértésével, lázadással, zsarolással, hatóság elleni erőszakkal, okirat hamisítással, lopással vádolták, három és fél év börtönbüntetésre ítélték, de betegsége miatt egy év után szabadon engedték, s 1921-ben tüdővészben meg is halt. Kürschner Jakab hét hónapot kapott.³⁷

Rákosligetet a kommün alatt jelentősebb erkölcsi, anyagi kár nem érte, így az élet hamarosan visszatért a rendes kerékvágásba. Az 1920. évi XXXVI. tc. értelmében az „érdemes” és „gondos” gazdák házhelyekhez, illetve kishaszonbérlethez jutottak. Rákosligeten 200 négyszögöles házhelyeket osztottak az Óhegyi dűlőben. Három hadirokkant, hét hadiözvegy és 67 közalkalmazott kapott telket. Az Országos Földrendező Bizottság a Fuchs család tagjaitól mintegy 15 katasztrális holdat vett igénybe, valamint a község keleti határában Bolza Mariette birtokából osztottak ki néhány holdat.

36 BFL V. 714. a. Rákosliget közgyűlési jegyzőkönyve.

37 Pestvidéki Államügyészség 1920. január 2-án kelt vádindítványa. Másolat a szerző birtokában.

1920-ban Rákosligeten gimnázium kezdte meg működését. A X. kerületi Főgimnázium igazgatója szerint azért bukott meg sok bejáró tanuló, mert kifárasztja őket az utazás. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 1920. augusztus 28-án kelt 110. 533/1920. V. K. M. számú rendeletével elfogadta Rákosliget kérését, és engedélyezte négy alsó osztály indítását az elemi iskola helyiségeiben. Az igazgató Frey Ferenc lett. Háromévi küzdelmes működés után sajnos meg kellett szüntetni a gimnáziumi oktatást.³⁸

1923. január 10-én tartotta a Munkás Otthon Szövetkezet utolsó, záró közgyűlését. Lejárt a hitelt nyújtó 26 év, a fekete tetős munkásházak az alapító tagság tulajdonába kerültek. Az ünnepi közgyűlésen sokan méltatták az elmúlt 26 esztendő. Bélley főjegyző a következőket mondta: „Virágzó kedves községünk bölcsője a Munkás Otthon Szövetkezet volt. Édesanyja községünknek mely nélkül azt elképzelni sem lehetett volna. Szerves kiegészítője volt egyik a másiknak, emlékét megőrizzük.” Utoljára emelkedett szólásra Kürschner Jakab. Köszönetet mondott mindazon segítőtársaknak, kik együtt küzdöttek vele a munkástelep megvalósításáért, felvirágztatásáért.³⁹ Április 23-án a jegyző hivatalosan is bejelentette a házépítő szövetkezet megszűnését a képviselőtestületi ülésen.

1924 januárjában döntés született arról, hogy az I. világháborúban hősi halált halt ligetieknek emlékművet állítsanak. A Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottságon keresztül rendelte meg a képviselőtestület a 243. számú tervet, melyet Friedrich Lóránt készített. A művész május 1-jére ígérte a szállítást, de a helyi közigazgatás szeptemberig nem tudta eldönteni, hová állítsák fel az emlékművet. Az avatásra végül 1925. május 31-én került sor, az avatóbeszédet József királyi főherceg tartotta.⁴⁰ A Rákosligeti Polgári Kör levélben fordult az előljáráshoz azzal a kéréssel, hogy a község neve legyen Rothermere-liget, vagy legalább egy utcát nevezzenek el a lorról. Indoklásukban az is szerepelt, hogy talán így a MÁV egy rendes állomásépületet épít a meglévő fabódé helyett.⁴¹

Az 1925-ös közigazgatási tájékoztató szerint Rákosliget lakóinak száma 2895 fő, a községben 531 ház van, egy állami elemi iskola, egy községi polgári iskola, óvoda és tanonciskola. Mozi, könyvtár és öntevékeny színjátszó csoportok gondoskodnak a szórakoztatásról. Levente egyesület, cserkészcsapat⁴², úszó egyesület, atlétikai klub

38 RHGy ltsz. 76.80.1. A rákosligeti „Nagy Lajos” gimnázium története. Dr. BARTÓK Albert kézírata.; Ebben az iskolában tanult többek között Gabrovitz (Gábori) Emilt, Magyarország teniszbajnoka. Sportlexikon 1985. 1. köt. 276. p.; Magyar Filmintézet 479., 481.

39 HUZLICKA 4. köt. 15–16. p.

40 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 555/1925.

41 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 675/1925

42 A 264. számú Hunyadi János Cserkészcsapat 1923-ban alakult.

várta a fiatalokat.⁴³ A Rákosligeti Atlétikai Club (RAC) 1934-ben egyesült a MOVE-el, atlétikai szakosztálya kimagasló teljesítményt nyújtott Paulinyi Jenő vezetésével: 1934 és 1941 között megszakítás nélkül nyerték meg az országos atlétikai versenyeket!⁴⁴

Bélley Géza, Rákosliget első jegyzője 1933-ban nyugdíjba vonult. Utódja Szávay István lett. Az ő idejében választották Endre Lászlót Rákosliget díszpolgárává. Az ünnepségről a *Gödöllői Hírlap* 1934. május 13-i száma kétoldalas cikkben számolt be. „...Rákosliget község közönsége büszke lehet arra, hogy Gömbös Gyula mellett vitéz Endre Lászlót díszpolgáraként tisztelheti. Van-e közöttünk olyan, aki égőbb hittel tekintene hazánk jobb jövője felé? Van-e aki öntudatosabb lenne minden lépésében? ... Legelső tudatunkba is úgy lép be, mint katona, aki a nagy harc után alig pihelve, már a nyugati végek felé siet, – táborba száll az apa és fia, hogy féltő gondal őrizték a honi földet.” 1935-ben azután kiderült, hogy Szávay főjegyző hamisított általános iskolai bizonyítvánnyal került a jegyzői tanfolyamra, majd annak elvégzése után jegyzői állásokba. Nagy volt a község lakóinak ámulata, amikor a csendőrség le tartóztatta Rákosliget főjegyzőjét!⁴⁵

A 30-as évek végén az elszegényedés egyre növekedett, amint azt a Horthy Miklós kormányzó feleségének nevével fémjelzett országos inségakció kérelmei is mutatták. A kérelmezők közül sokan a trianoni egyezmény során elszakított területekről menekültek a megcsonkított Magyarországra. Nagy Aranka, „beteg és nyomorék nyugdíjas egyetemi díjnok”, a korábbi kolozsvári polgármester unokahúga négy alkalommal fordult eredménytelenül a kormányzó feleségéhez. Egyik kérvényében ezt írta: „Hóman miniszter fel nem emelné a nyugdíjam, pedig kollegám volt!”⁴⁶

Bár hazánk a 30-as évek végén még nem tartozott a hadviselő felek közé, az ellátási gondok egyre erősebben jelentkeztek. A heti lisztadagot 20 dkg-ra szállították, a heti zsíradagot szintén. Rákosliget mezőgazdasági termelés híján nem volt önellátó, lakóinak döntő többsége Budapestre bejáró tisztviselőként dolgozott. A jegyrendszer bevezetésekor ezért különösen a cipőjegy érintette hátrányosan a közönséget. A főjegyző havi 300–400 pár cipőt igényelt, kapott 60 párat – a valós igény viszont 900

43 Az 1932-es nyári olimpián, Los Angelesben Remecz József diszkoszvető, a RAC kiváló sportolója, aki 1931-ben 48,83 méteres dobásával rövid ideig világcsúcstartó volt, 9. helyezést ért el.

44 Paulinyi Jenő e dolgozat szerzőjének testnevelő tanára volt 1955–59 között. A még élő RAC tagok beszámolóján alapul a háború előtti sikersorozat élménye.

45 Gödöllői Hírlap, 1935. november 17. 3. p.; Utóda két évig Szabó József volt, aki az aszfaltjárda építésével és a központi park kifejlesztésével tette magát ismertté. 1938-ban egy évre Csanády György lett a főjegyző, 1939-ben Tóth Zoltán került a helyére, aki 1944 őszén elmenekült, egyesek szerint hadifogásba került.

46 BFL V. 714. Rákosliget iratai, Horthy Miklós inségakció kérvényei, szám n.

pár volt! 1941 júliusában két hétre liszt nélkül maradtak Liget lakói, a zsíradagot pedig heti 10 dkg-ra csökkentették.⁴⁷ Az ellátási problémák mellett erős kontraszt, hogy elkezdték a rákosligeti evangélikus templom építését, a község határában megindult a Vegyiművek építkezése. A község nyugati oldalán újabb település körvonalazódott – a Régi Akadémiatelep.

1939. május 5-én kihirdették a második zsidótörvényt. Eszerint közintézményben nem lehetett tovább zsidókat alkalmazni. Rákosligeten is községi igazoló választmány jött létre a törvény végrehajtására.⁴⁸ A képviselőtestületből kizárták a zsidókat, korlátozták ingatlanszerzésüket, ennek ellenére, amikor a járási főszolgabíróság érdeklődött az augusztusban megválasztott képviselőtestület összetételéről, Rákosliget jegyzője letagadta, hogy izraelita vallású is szerepel a képviselők között!⁴⁹ Egy évvel később megalakult a Nyilaskeresztes Párt helyi szervezete, vezetője Kégl Károly lett, összejöveteleiket Pálföldi vendéglőjében tartották.⁵⁰

Az 1941. augusztus 8-án kihirdetett harmadik zsidótörvény megtiltotta zsidók és nem zsidók egymás közötti házasságkötését. Endre László alispán 18.913. kig. számú rendelete pedig kimondta: „egy zsidó család jogos lakásszükségletét egy szobával kielégítve látja.” Így a keletkezett felesleg kiigényelhetővé vált. A lakásszerzés másik módja a hatósági költöztetés volt. Erről mondott véleményt egy névtelen levélíró: „Tisztelt Jegyző Úr! Miért nem tetszik igénybe venni a ...rendőrtanácsos házat és... még párét? Ott vannak a nagy lakások üresen. Ők meg Pesten laknak ilyen nehéz időkben, mikor másnak egy szoba nem jut. És nekik kétfelé is van lakásuk, tessék intézkedni, mert az alispánnál jelentést teszünk. Valamint Pesten a Polgármesternél, hogy ma ilyesmi még elő is fordulhat.”⁵¹ A német megszállás után a szövetséges hatalmak hadszíntérnek nyilvánították Magyarország területét és az angolszász légierő megkezdte hazánk bombázását. Május végéig 188 ember költözött a fővárosból Rákosligetre kibombázott otthonaikból.

A megszállást követően fokozódott a zsidók üldözése is. Elvették rádiójukat, kiakcsolták a villanyt, telefont, elvesztették állásaikat. Nem volt kivétel ez alól még Gózon Gyula, a népszerű színész sem. Jellemző az a levél, mely április 2-án érkezett a község házára: „Rákosliget község tekintetes Elöljáróságának! Jelentem, hogy a mai nap délelőtt 11 és 12 óra között a következő zsidó fajú egyéneket láttam a Horthy Miklós úton sétálgatni: D. V. Phöbus-tisztviselő, aki a II. utca sarkán néhány percig

47 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 2793/1941 Jelentés a közellátási viszonyokról

48 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 4983/1939.

49 Dr. Blum (Bakonyi) Lajos. BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 4991/1939.

50 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 3427/1940.

51 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 1320/1944.

ácsorgott is. F. M. papírkereskedő. Nevezett mikor megláttam, éppen a Vartus vendéglő előtt ment lefelé. B. N. XIX. utca 6. szám alatti zsidó, aki a lakásától a vasútállomásig és vissza egy másik hit sorsosával sétált. Utóbbi kb. 5–10 percig a Maderschpach-gyógyszertár volt bejárata előtt ácsorgott. Kérem nevezettekkel szemben az eljárást megindítani. Hazafias tisztelettel: J. J. Tanúként a velem volt H. A. VII. utca 4. szám alatti lakost jelentem be.”⁵²

A május 15-i deportálási rendelet végrehajtása során 97 embert vittek Rákoskeresztúrra, 51-en a fővárosban tartózkodó rokonaikhoz költöztek. Május 30-ra befejeződött a rákosligeti zsidók összegyűjtése, Gózon Gyula és 13 munkaszolgálatos egyelőre megmenekült a deportálástól. A megüresedett házakat a német katonaság vette birtokba, a kiköltöztetett zsidók vagyonát összegyűjtötték, azt a Pénzügyigazgatóságra kellett beküldeni: Egy rákosligeti asszony, akit június 11-én vittek el a keresztúri gettóból, levelet írt Csatay honvédelmi miniszternek: „Férjemet... mint munkaszolgálatost gránátrobbanás következtében elvesztettem. Már 4 ízben költöztek Rákosligetről. Nagyon kérem, csak annyi kivételezést, hogy gyermekeimmel együtt lehessenek! ... Most raknak be vagonokba, nem tudom, hová visznek Rákoskeresztúrról.”⁵³

A miniszter elküldte a kérelmet a rákosligeti főjegyzőhöz, Kovácsné két fiával – Károllyal és Tamással – koncentrációs táborban halt meg. Emléküket a rákoskeresztúri izraelita temetőben emléktábla őrzi a többi rákosligeti áldozatával együtt.⁵⁴

1944. június 18-án a 9120. számú munkásszázadot akarták Rákosligetre beszállósolni, de nem volt hely. A Polgári Kör épületét a Mercur hadianyagraktárrá alakította, az iskolában német repülő alakulatok voltak. Ekkor már csupán két tanteremben folyt a tanítás, de novemberben azt is felfüggesztették.⁵⁵ A község kiürítését 1944. november 5-én rendelték el. December 12-ről 13-ra virradóra Rákosligetet is bombázták, a Szent Imre út (ma Liget sor) 19. számú háztól 50–60 méterre és a polgári iskola udvarán is robbant bomba 19 óra 15 perckor. December 28-án délelőtt fél tizenegykor bevonultak a román csapatok a községbe. Mindkét iskola hadikórházzá alakult át. A polgári lakosság számára a háború helyben ekkor ért véget.

A háború utáni első dokumentumot 1945. január 9-én keltezték, ebből tudható, hogy a község felelős vezetője Csele László aljegyző. A tanítás január 29-ével újrain-

52 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 1791/1944; (Az eredeti szövegben mindenki teljes névvel szerepel. – a szerk.)

53 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 3097/1944.

54 1946-ban emléktáblát avattak a helyi zsinagóga falán. Ma ez a tábla a Kozma utcai zsidótemető ravatalozójában található.

55 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 3404/1944.

dult két lakóházban, mert az iskolában még mindig katonák tartózkodtak. A tanév elején beírt 331 gyerek közül 119-en jelentek meg.

A Nemzeti Bizottság pontos megalakulásnak ideje ismeretlen. Az első olyan dokumentum, melyben már szerepel a Nemzeti Bizottság, 1945. január 29-én kelt.⁵⁶ Az aláírás szerint elnöke Csertyő Gyula volt. Az első Nemzeti Bizottság tagjai: Apagyi Andor tanár, Alpár Béla villanyszerelő, dr. Babócsa Endre katolikus pap, Bíró Béla műszerész, Buday Lajos tanár, Csele László aljegyző, Csertyő Gyula tanár, Deák Vilmos vámkezelő, Dégi Jenő villanyszerelő, Donáth Vilmos gépészmérnök, Galambos (Grósz) Marcell kereskedő, Gyarmati János pék, Hellmann József ezüstműves, Herz Tibor rendőr, Hátori Imre tisztviselő, Hollósi Lászlóné tisztviselő, Jávor Lajos tisztviselő, Jeszenszky Anna tanárnő, Keresztúry István tanár, Kluszkza Ferenc esztergályos, Kovacsik Dezső sütőmester, dr. Körmöczy László tanár, Kőrösi Ferenc, Kulcsár Dezső géplakatos, Kutny István kozmetikus, Madarász György kovács, Miskolczi Károly cipész, Munár József nyugdíjas alezredes, Nemes Károly tanár, Oláh Kálmán kárpitós, Orf István kereskedő, Pápai Vince kereskedő, Piedl Kornél fodrász, Pellérdi József kőműves, Puskás Imre bádogos, festő, Simonovánszky Ödön katonatiszt, Széll Zsigmond tisztviselő, Vándorfői József tapétázó.⁵⁷

Herz Tibor, a kommunisták helyi vezetője így emlékezett vissza a háború utáni időkre: „A Vörös Hadseregnek minden támogatást megadtunk, segítettünk repülőterek helyrehozásában, a felrobbantott vasúti sínek és hidak megépítésében.”⁵⁸ S mi a valóság? 1945. március 1-jén utasítás érkezett a körzeti katonai parancsnokságtól, hogy a rákosligeti Nemzeti Bizottság öt napra 50 férfit köteles kiállítani a mátyásföldi repülőtér újjáépítésére.⁵⁹

A 14/1945 ME. számú rendelet értelmében március 15-én újjáalakult a képviselő-testület, és március 23-án kinevezte Csele Lászlót Rákosliget főjegyzőjévé. A kinevezést a felettes szervek is elfogadták.⁶⁰ A Földigénylő Bizottság a községben később alakult meg (elnöke Nemes Ferenc volt); 95 személy kért házhelyingatlant, az 1738/1946/FM. határozat elfogadta a ligetiek igényeit. Szóba került, hogy a „nemzetellenesektől” el kell kobozni ingatlanaikat. A kommunisták még listát is szerkesztettek, három csoportba sorolva az embereket: nyolc volksbundista, három német

56 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 2/1945.

57 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 162/1945.

58 Pest megye múltjából. Bp. 1965. 379. p.

59 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 69/1945.

60 Csele (Czeisel) László 1942. július 16-án került Rákosligetre mint erdélyi menekült. Ezt megelőzően egy évig Dányban volt aljegyző. 1944-ben a hivatalos iratokon mint helyettes főjegyző szerepelt.

állampolgár és 36 „népellenes tevékenységet folytató” egyén szerepelt rajta.⁶¹ A helyi kommunisták levélben szólították fel a Nemzeti Bizottságot, foglaljanak állást a nyilasok kérdésében, kit állítanak bíróság elé, hová kell a rendőrséget kiküldeni. Egy decemberi irat szerint az egykori nyilasok ismeretlen helyen tartózkodtak. Miután hazatértek, a helyi Nemzeti Bizottság úgy döntött, néhány hétre menjenek el ezek az emberek Isaszegre erdőt irtani – így szereztek tüzelőt a községnek.⁶²

A budapesti ostrom vége után kezdtek visszaköltözni az evakuálásakor távozott ligetiek, de a saját lakásukba való költözést is kérvényezni kellett a helyi hatóságoknál. A tavasz folyamán megindult a köztisztviselők igazolása. Az Igazoló Bizottságok véleménye döntően befolyásolta az emberek állását, nyugdíját, fizetését, iparendélyét, megélhetését. Igen sok illetékességi vita folyt a környék Igazoló Bizottságai és Nemzeti Bizottságai, valamint a járási szervek között. Ennek egyik oka mindenképpen az, hogy a községi önkormányzati szervek előbb keletkeztek, mint a járási, illetve megyei szervek!

Újjáalakult a helyi rendőrség is, Rákosligeten a parancsnok Puskás Imre lett.⁶³ Az MKP mellett fokozatosan kibontakozott a Szociáldemokrata Párt (SZDP) helyi szervezete is. 1945. június 19-ére „Rákosvidéki Nagygyűlést” szerveztek a mai tenispályán.⁶⁴ Szeptember 1-jén a Független Kisgazdapárt helyi szervezete is létrejött, vezetőt választottak Simonovánszky Ödön, titkárt Csillag Ferenc személyében. Október 7-én a községi képviselőtestületi választás során az FKGP-ra 912 ember szavazott.⁶⁵ Az októberi törvényhatósági választások és a novemberi nemzetgyűlési választások előkészületeinél azonban már észrevehető volt a kommunisták előretörése. A rákosligeti II. számú összeíró bizottság kisközgazda tagjának megjelenését bírálta Dégi Jenő aljegyző: a párt még nem alakult meg, a Nemzeti Bizottság nem tud róla, nincs igazolványa, nincs igazolva, a Nemzeti Bizottság soraiban nincsenek kisközdák.

1946-ban Budapest szovjet városparancsnoka, Zamercev tábornok értekezletet tartott a Pest környéki községekben létesített szovjet hősi emlékművek témájában. A táviratra Rákosliget közölte, hogy még 1945. május 1-én felállítottak a Hősök terén a fából készült emlékművet, melyet az MKP csináltatott, ám amennyiben a község anyagi segítséget kapna, újat építtetne.⁶⁶ Az új emlékművet 1948. október 10-én leplezték le a vasútállomás melletti parkban, alkotója Megyeri Barnabás. Ez volt az utol-

61 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 489/1945.

62 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 355/1945.

63 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 990/1945.

64 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 1506/1945.

65 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 3021/1945, 3338/1945.

66 BFL V. 714. b. Rákosliget iratai 1542/1946.

só nagyobb szabású városképi változás Rákosliget életében, hiszen a XXVI./1949. törvény értelmében a község 1950. január elsejétől a kialakuló XVII. kerület részeként Nagy-Budapesthez került.

A szerző történelemtanár, a Rákosmenti Helytörténeti Gyűjtemény vezetője, az Erdős Renée Ház munkatársa. A helytörténet kutatását Rákosligethez való családi kötődése miatt kezdte el. Erről így ír: „Apai nagyszüleim 1909-től 1964-ig, illetve 1975-ig, halálukig majdnem folyamatosan éltek Rákosligeten. Most én lakom egykori házukban. Apám itt született, én itt jártam az immár 100 éves elemi iskolába, sőt, felnőttként tanítottam is benne.”

Antal Dombóvári

The Chronicle of Rákosliget

Beginning with its foundation in 1873 the municipal council regarded the solution of housing problems of workers a prominent task. Sir Károly Fackha councillor of the ministry was commissioned by the ministry to deal with the activity concerning the Workers Home of Pest. On 12th December 1896 the Union for Workers' Home was founded under his leadership with sixty members in a room of the Social-Democratic Party in Dob Street. On 11th May 1899 there were 354 members of the union and there were 431 plots drawn among them. They had to pay 160 korona (current currency) per year for 26 years, then the houses became the owners' property. On 26th January the plumbing of water supply was inaugurated. In 1901 the plot of the school was marked out and by the autumn of 1902 the new first-school had been finished. The year of 1907 brought about significant changes in the life of the settlement. Rákosliget was declared an independent village. It had about 2500 inhabitants. In 1917 the roll of honour of Rákosliget was published. Official sources mention 48–50 persons whereas others say 77. The war memorial erected in 1925 has 50 names. In 1920 a secondary grammar -school was opened, but after three years of struggle it had to be closed. Rákosliget could not maintain itself, therefore the majority of the population were officials commuting to Budapest.

Suba János

A MÁTYÁSFÖLDI NYARALÓTULAJDONOSOK EGYESÜLETE

Mátyásföldet 1887-ben alapították. Az ország legnagyobb és legrendezettebb nyaralótelepét 1929-ben – az erről szóló törvény elfogadásakor – üdülőhelynek nyilvánították, a községi rangot 1933-ban nyerte el. Mátyásföld két részből állt: az üdülőtelepből (Ó-Mátyásföld) és abból a később létrejött telepből, amely először a Fecsketelep, majd a Tusculanum, s végül az Új-Mátyásföld nevet kapta.

A Mátyásföldi Nyaralótulajdonosok Egyesülete megalapításának gondolatát Kunkel Imre, a Budapesti Központi Tejcsernok első (alapító)igazgatója vetette fel 1887 nyarán, amikor Beniczky Gábor, cinkotai földbirtokos vadászatot látta vendégül. A 40 holdas erdő mellett fekvő vadászterület ugyanis alkalmasnak látszott üdülőtelep létrehozására. A szót tett követte: Beniczky Gábor átengedte a kért területet.

1887. november 6-án az előkészítő bizottság benyújtotta a telepalapításra vállalkozó egyesület alapszabályát. Még aznap megtartották az alakuló közgyűlést, amely elnökké Szeniczey Ödön országgyűlési képviselőt, titkárrá Fáy Bélát választotta. Az egyesület célja az alapszabály szerint „a telektulajdonosoknak nagyobb számban való tömörülése és közös célra való törekvés által lehetővé tenni, hogy az egyesület tagjai a budapest-cinkotai h.é.vasút mentén a cinkotai határban eredetileg Beniczky Gábor földbirtokostól megvásárolt telkeiken együttes, kényelmes nyaraló-, sőt állandó lakásra is szolgáló telepet létesítsenek és a közösség számára minden lehető állami, községi, vasúti kedvezményt illetve támogatást kieszközöljenek, végre a nyaralótelep közös érdekeit megóvják és előmozdítsák”.¹

1887. december 6-án aláírták az első szerződéseket, melyek elővételi jogot biztosítottak az alakuló egyesület részére. Az összesen 24 942 Ft 36 krajcárért megvett 57 telekre a szerződés 3. pontja értelmében az átírással egyidejűleg bejegyezték azt a korlátozást is, miszerint új épület csak a Mátyásföldi Nyaralótulajdonosok Egyesületének engedélyével állítható fel. A telkek legkisebb nagysága 600 négyszögöl lehetett. Az alapszabály előírta, hogy az egyesület megalapításának feltétele legalább

¹ Budapest Főváros Levéltára (BFL) IV. 1427. (Az 1949. évi XXVI. törvénycikk alapján Budapesthez csatolt városok és községek egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye.) Mátyásföldi egyesületek alapszabályai. Az első, általunk ismert 1893. május 31-én kelt és 1894. április 4-én belügyminiszter által jóváhagyott alapszabály.